

28 juli 2024

Zelfbeelden mythe en waarheid

Dorpskerk - Blaricum

Voorganger: Jurjen Zeilstra

Inleiding

Over de martelaren van Gorcum was vroeger in de meeste geschiedenisboekjes op de lagere school niet veel te lezen (bijv. W.G. van der Hulst, *Erop of eronder*). De geuzen die Den Briel op 1 april 1572 bevrijdden waren immers helden. Maar in het Vaticaanse Museum in Rome, vlak bij de Stanze di Rafaël en Sixtijnse Kapel, hangt een groot schilderij van de 19 priesters en seculiere religieuzen door de watergeuzen op 9 juli 1572 opgehangen aan de balken van

een schuur in Den Briel. Ze werden in 1867 met z'n allen heilig verklaard. Het gaat over ons selectieve geheugen, de bevrijdende kracht van het geloof en het geweld verbonden aan dwingende religie.

Op 26 juli 1581 vaardigden de Staten Generaal der Geünieerde Nederlanden het Placcaat van Verlatinghe uit, waarmee de goddeloze en tirannieke landsvorst Philips II (tevens koning van Spanje) werd afgezworen en ons soevereiniteit werd opgeëist als een door de staten toe te kennen recht. Maar de vrijheid zou nog duur worden betaald met bloed, zweet en tranen, en niet alleen van helden.

Schriftlezing Oude Testament: Spreuken 16, 1-7

Tweede Schriftlezing: Romeinen 12, 9-21

Schriftlezing Evangelie: Matteüs 5, 43-48

Prediking

Gemeente van Christus,
hebt u het gehoord?

Als de weg die iemand gaat de Heer behaagt,
doet hij zelfs zijn vijand vrede met hem sluiten.¹

Dat is niet mis. Ik kan het bijna niet geloven. Ik heb dit nog nooit horen verkondigen, zeker niet als een kanttekening bij een oorlogsverklaring. U weet, de meeste staten geloven heilig in hun eigen gelijk. Hoe meer je dat onderstreept in je eigen propaganda, des te duivelser de tegenstanders worden, in ieder geval in de beeldvorming van jouw propaganda. De theorievorming rond de rechtvaardige oorlog, *bellum justum*, 'holy war', kruistochten, jihad en ga zo maar door, hangt van zelfrechtvaardiging aan elkaar. Het gelijk van de mensen wordt getooid met het gelijk van God. Het etiket 'God wil het' wordt op een strijd van mensen geplakt: *Deus lo vult*, predikte paus Urbanus II en de ridders gingen Jeruzalem veroveren. Dat kan nooit kloppen. Natuurlijk kan het nodig zijn je tegen onrecht en goddeloze praktijken te verzetten, als het moet met geweld, maar andere mensen blijven mensen en het demoniseren van een volk, kan nooit in overeenstemming zijn van jouw geloof in God als schepper.

In het oude Israël waren al wijze waarnemers, zoals de Spreukendichter, die hierover nadachten en het gelijk van Israël en daarmee van iedere Israëliet, relativeerden. God roept, maar dat betekent dat niet alleen anderen, maar ook jouw volk en jij persoonlijk ter verantwoording worden geroepen. Daarom is Spreuken 16,7 zo'n diepzinnig vers om over na te denken. Als je werkelijk meent dat je de goede zaak dient, wil dan geloven dat God erop uit is dat er mensen blijven die erop uit zijn over de kloven van vijandschap heen elkaar de hand te reiken.

Als de weg die iemand gaat de Heer behaagt,
doet hij zelfs zijn vijand vrede met hem sluiten.

Ergens gaat hier ook het antwoord schuil op het raadsel van de liefde voor de vijand waartoe Jezus heeft opgeroepen. 'Hebt je vijanden lief en bid voor wie je vervolgen.'² Dat betekent niet dat je vijand plotseling geen vijand meer zou zijn, of dat je ophoudt het kwaad dat je ziet in zijn plannen te bestrijden. Maar je vijanden liefhebben betekent wel open blijven staan voor

¹ Spreuken 16,7.

² Matteüs 5,44.

de beste stemmen in het kamp van de vijand en blijven hopen en verwachten dat die stemmen een kans krijgen en gehoord zullen worden.

Dat jij alleen maar gelijk hebt en de ander alleen maar ongelijk is een vorm van versimpeling waar de oorlog om vraagt, maar waarvan de vrede niet kan bestaan. Niemand kan God uitsluitend aan zijn kant claimen. Wie dat doet ontnemt aan God zijn heiligheid, zijn soevereiniteit, sterker nog die miskent Gods overstijgende goddelijkheid, door hem in het gevecht tussen mensen te trekken.

Misschien zegt u wel: ‘logisch’, dat snapt toch iedereen. Dat blijkt in de praktijk heel erg tegen te vallen. We hoeven niet alleen te denken aan terroristen en jihad strijders. Het gaat ook over de kruistochten, waarbij in Palestina een aantal West-Europese ridderstaten werd gevestigd, en waarmee Arabieren tot op de dag van vandaag de staat Israël associëren. Het gaat over de wapens die gezegend werden in de Eerste Wereldoorlog, nu 110 jaar geleden, toen beschaaft christelijke landen, elkaars jongeren jarenlang in de loopgraven aan flarden schoten.

Wij er sinds de Tweede Wereldoorlog in Europa aan gewend geraakt oorlog te zien als een afwezigheid van vrede. Geen oorlog, vrede dus, is dan de normale toestand.³ Maar het is andersom: Mensen zijn ten diepste vertrouwd met onderlinge strijd. Zij zijn snel geneigd naar geweld te grijpen als hun eigen veiligheid of belangen in gevaar komen. Oorlog is ten diepste eigen aan de mensheid.⁴ Mensen zijn door oorlog gefascineerd. Het gaat over meer dan vechten, We bewonderen opoffering, helden, moed. In oorlog wordt beleid ontwikkeld, trouw, discipline, organisatie en een er wordt een appèl gedaan op leiderschap, denk maar aan Churchill. Oorlog is niet alleen destructief, maar ook samenbindend en kan een volk sterk maken, in ieder geval in eigen ogen. En er is ook echt georganiseerd kwaad, dat actief bestreden moet worden, als het niet anders kan met geweld. Dan gaat het erom slachtoffers te beschermen en erger te voorkomen. Soms moet er worden opgetreden omdat het anders te erg is wat er gebeurt. De mythe van de goeden tegen de slechten houdt dat allemaal bij elkaar.

Wij leven nu in 2024. In 1568, deze zomer 456 jaar geleden brak in 1568 een opstand tegen de landsvorst van de Nederlanden uit, die toen ook koning van Spanje was. Dat was een strijd, die zou uitmonden in wat wij noemen de Tachtigjarige Oorlog. Na tachtig jaar, in 1648, werd de Vrede van Munster gesloten en werden de Nederlanden ook door de Spaanse koning erkend als een zelfstandige Republiek. Maar dit was niet meer het lelijke eendje van 1581. De Nederlandse Republiek was midden 17^e eeuw uitgegroeid tot een welvarende zwaan.

Mensen leven met mythen. In de strijd van de dappere Nederlanders tegen de wrede Spanjaarden stonden in de beeldvorming heldenmoed, geloof en de vrijheid centraal. Die zullen er heus zijn geweest, maar niet iedereen was een held en niet iedere strijd was zuiver. Mensen scheppen een zelfbeeld, waarin het leven betekenis krijgt. Het wij-gevoel moest worden versterkt. Dat was zeker zo na de tijd van de Franse bezetting, in de 19^e eeuw, een eeuw van romantiek en opkomend nationalisme. ‘God, Nederland en Oranje’, het werd een nationale drie-eenheid, maar die eenheid was op een mythe gebouwd. Het ging daarbij maar voor een klein deel over feiten. Veel vaker gaat het over de waarde van die feiten, maar die kan voor verschillende mensen heel verschillend zijn. Daar komt ook het geloof om de hoek kijken. Je levensovertuiging speelt een grote rol in de wijze waarop je naar je eigen verleden

³J.J. Rousseau.

kijkt. Nederland als protestantse natie was een mythe. In feite bleef 40% van de bevolking Rooms-katholiek, in de vrijgevochten republiek waren zij tweederangs burgers.

Het gaat over zelfbeelden... Hoe denk je over jezelf in relatie tot de ander? Wat is mythe? Wat is waarheid? Jezus neemt zijn uitgangspunt in de naastenliefde. Maar het verrassende van de evangelietekst is de uitbreiding naar de vijand. Hoe kun je nu in vredesnaam je vijand liefhebben? Dat gaat toch tegen alles in, zelfs tegen de taal in. Je vijand is toch per definitie juist degene die je niet liefhebt. Bewust wordt in dit Jezuswoord verwarring gezaaid. Er is een waarheid die boven het mythisch denken in vijandbeelden uitgaat. Vanuit de volmaaktheid van God gezien zijn alle mensen onvolkomen. Hun onderlinge geschillen zijn relatief. Het is goed dat zij zich dit realiseren.

Op 9 juli 1572 hingen de watergeuzen negentien Rooms-katholieken afkomstig uit Gorcum op aan de balken van een schuur bij Den Briel. Maar voor veel protestanten waren de geuzen de helden die Den Briel hebben bevrijd en zo zorgden voor een keerpunt in de bevrijdingsstrijd van ons land. De negentien martelaren van Gorcum werden een beetje vergeten. Die pasten niet in het protestantse plaatje. Maar zelfs de beroemde kinderboekschrijver W.G. van der Hulst (1879-1963) beseft dat hij niet zomaar in de mythe van de heldhaftige geuzen kon meegaan. Hij laat het ophangen van de Gorcummers weg, maar meldt zijn jonge lezers wel dat de geuzen voor monniken en priesters geen genade kenden en dat de Roomse kerk getrouwen niet veel goeds te van de geuzen verwachten hadden.⁵ Eigenlijk waren de geuzen de terroristen van die tijd, die zich graag als verdreven vrijheidsstrijders presenteerden, maar voor wie de meeste gewone burgers bang waren.

De 16^e eeuw was de tijd van de godsdienstoorlogen. Tegenwoordig kunnen we bezorgd zijn wanneer mensen zich niet langer interesseren voor het geloof en voor de kerk. In de 16^e eeuw moest je bezorgd zijn omdat de meeste mensen hun eigen geloofsovertuiging helemaal niet konden relativiseren. Vrijwel iedereen geloofde in God in de 16^e eeuw, maar vrede bracht het niet. Het christelijk geloof leidde daarentegen in zijn verscheurdheid voortdurend tot Europese burgeroorlogen, regelrechte plunderingen en moordpartijen.⁶ Veel mensen konden bijna niet anders dan extremistisch denken. Jouw gelijk, was het ongelijk van de ander. De vermeende waarheid over God werd afgedwongen met geweld. Christenen van verschillende overtuigingen, zoals rooms-katholiek, luthers, doopsgezind of gereformeerd, stonden lijnrecht tegenover elkaar en meenden God een grote dienst te bewijzen als ze een andersgelovige doodden.

Waar het over gaat is beeldvorming. Voor de Rooms-katholieke Kerk waren niet de geuzen, maar de negentien martelaren van Gorcum de helden van het verhaal. Zij werden heilig verklaard, maar niet omdat ze zulke goede dingen hadden gedaan. Over hun levens weten we vrijwel niets. Hun heiligverklaring vond plaats in diezelfde negentiende eeuw waarin de geuzen door protestanten als de bevrijders van Nederland werden vereerd. De Rooms-katholieken hadden, dat begrijpt u, *andere helden* nodig. De martelaren van Gorcum werden heilig verklaard, in 1867, juist in de tijd dat de rooms-katholieken in Nederland begonnen waren zich te emanciperen.

W.G. van der Hulst had een andere oplossing: 'Mij komt de wrake toe,' spreekt de Heer. Dit

Godswoord door Paulus geciteerd in Romeinen 12,19, komt uit Deuteronomium 32,35. De koster van de Sinthe Catharynekerk in Den Briel had een non die protestants geworden was,

⁵ Hulst, W.G. van der, *Er op of er onder*, Nijkerk 1922, 28 en 55.

⁶ Febvre, L., *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*, 1942.

4

verraden aan de inquisitie, waarna zij levend was begraven. De hoofdpersoon Joost was een jongen uit Den Briel die de kans had deze koster te laten sterven bij een ongeval, maar hij doet het niet en redt hem. Op het eind van het boek laat Van der Hulst de koster verdrinken en hij schrijft: 'Dat hadden niet de menschen gedaan, maar de wrekende gerechtigheid van God.' God is de eigenlijke held waar het om gaat in het boek 'Er op of er onder'.⁷ Hij was ook de echte held waar het ging over de inname van Den Briel en de nationale zelfstandigheid van ons land. Dat was een groot werk dat Hij ook zou voltooien.⁸

Zo kunnen wij niet meer geloven. Het is de onderschatte factor in de secularisatie. Afnemende belangstelling voor de kerk, gaat niet alleen over de moeite van mensen om te geloven in God. Het gaat ook over veranderende zelfbeelden, mythe en waarheid. De meeste gelovigen kunnen en willen zichzelf niet meer als een Godgeheiligd 'wij' tegenover de anderen, aangeduid als 'zij' plaatsen. Waar dat wel gebeurt, zoals in het Midden Oosten, komt er meestal weinig goeds uit voort.

Toch: 'Mij komt de wrake toe' is een wijs uitgangspunt. Mensen realiseren zich dat zij met hun korte lontjes, daadkracht en geweld het ten diepste zelf niet zijn die gerechtigheid verschaffen. Hoezeer geweld nodig kan zijn om een zekere orde te handhaven, de fundering van de ethiek, van goed en kwaad, wordt niet bevochten met het zwaard. De apostel Paulus heeft beseft dat fanatisme in het geloof voorkomen moet worden. In zijn brief aan de kerk van Rome, roept hij op tot het lenigen van de noden van de heiligen, maar ook tot gastvrijheid en het zegenen van hen die je vervolgen. Dat woord geeft houvast. Hij laat erop volgen:

Stel voor zover het in uw macht ligt,
alles in het werk om met alle mensen in vrede te leven.⁹

En:

Laat u niet overwinnen door het kwade,
maar overwin het kwade door het goede.¹⁰

Amen.

Uitzending en zegen

Als u vanhier gaat, naar huis of waar dan ook heen, ga als gezegende mensen. Het is niet onze strijd lust of overwinningskracht waardoor wij het goede leven in Gods licht genieten. Door God de eer te geven, wijzen wij van onszelf af, als het gaat om de bron van de liefde, de vrede en de gerechtigheid.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God
en de verbondenheid met de heilige Geest,
is met jullie allen.

Afbeelding 1: Bevrijding van Den Briel, Johan Herman Isings, 1933.

⁷ *Er op of er onder*, 95 en 102.

⁸ *Er op of er onder*, 78.

⁹ Romeinen 12,18.

¹⁰ Romeinen 12,21.

5

Afbeelding 2: De Martelaren van Gorcum, Cesare Fracassini (1838-1868), Vaticaanse Musea, Rome.

